

PRIEKOPNÍK MARXISTICKEJ FILOZOFIE

(Teoretická a propagandistická činnosť Ladislava Szántóa
za buržoáznej republiky)

JAROSLAV MARTINKA

Ladislava Szántóa pokladáme právom za popredného teoretika propagátora marxistickej filozofie na Slovensku už v období medzi dvoma svetovými vojnami. Jeho osobnosť sa v podstate sformovala už počas prvej svetovej vojny. Keď sa roku 1915 dostal do ruského zajatia, usilovne si začal prehlbovať svoje poznatky, najmä v oblasti prírodných vied. Tu prišiel do styku aj s revolučnými ideami medzinárodného robotníckeho hnutia — s marxizmom-leninizmom. Veľká októbrová socialistická revolúcia ho už našla ideologicky a teoreticky pripraveného. V jej priebehu Szántó aj prakticky prejavil svoje presvedčenie. Zúčastnil sa na revolučnom boji spolu so sovietskymi boľševikmi v Krasnojarsku a neskôršie pracoval ako propagandista Internacionálnej brigády. Už počas revolúcie bol prijatý do VKS(b).

Svoje revolučné skúsenosti využil Szántó po návrate z Ruska (v máji 1921) aj v oslobodenej vlasti. Aby sme však mohli jeho prínos zhodnotiť v celej šírke, musíme si aspoň stručne charakterizovať dobu, v ktorej pôsobil, objektívne podmienky, ktoré ho v teoretickej práci stimulovali a ktoré sa svojou činnosťou snažil spätne ovplyvňovať v prospech revolučnej činnosti československého proletariátu.

Treba predovšetkým pripomenúť, že aj keď sa národným oslobodením roku 1918 vytvoril objektívne podmienky pre rozvoj nášho národného života, nerozhodla táto udalosť jednoznačne aj boj o politický charakter prvej Československej republiky. Robotnícka trieda o dva roky neskôršie (po decembrovom štrajku 1920) stratila nádej na vytvorenie socialistického štátu. Na druhej strane sa jej však dostalo novej pomoci, a to založením KSC (1921), ktorá vymenila vo vedení pracujúcich oportunistickú a protirevolučnú sociálnu demokraciu.

Činnosť Komunistickej strany Československa charakterizuje už od jej založenia nový, revolučný postup pri riešení sociálnej, politickej, národnostnej a kultúrnej problematiky. Táto zmena postupov a metód v robotníckom hnutí bola veľmi hlbokým prerodom, ktorý sa dial aj na teoretickej platforme marxizmu-leninizmu. V oblasti politickej znamenal tento prerod, hlavne po V. sjazde KSC roku 1929, úplný rozchod s oportunizmom a reformizmom. V osobitných podmienkach sa tak museli rozpracovať základné teoretické otázky socialistickej revolúcie, aj vzhľadom na otázku roľnícku a národnostnú, kde sa na základe princípov proletárskeho internacionalizmu spravodlivo teoreticky vyriešil i pomer našich národov, českého a slovenského.

Prakticko-politická práca v strane kládla, ako vidieť, veľké požiadavky na teoretickú prípravu komunistov, praktický život a potreby strany pobádali k rozvíjaniu teórie marxizmu-leninizmu. V týchto podmienkach našla teda aj u nás

na Slovensku živnú pôdu činnosť v oblasti marxistickej filozofie, ktorá je, ako vieme, podstatnou časťou marxistickej revolučnej teórie a jej metódou.

Ladislav Szántó sa ako jeden z prvých a hádam najdôslednejšie usiloval o to, aby prakticko-politická a ideologická práca strany bola osnovaná na pevných základoch marxistickej filozofie. Popri učiteľskom zamestnaní na Kysuciach venoval sa po oslobodení v spolupráci s P. Jilemnickým a E. Urxom s nevšednou pilnosťou najmä činnosti teoretickej a bohato publikoval v DAV-e, Pravde, Rudom práve, Komunistickej revue, Tvorbe i Šípe (najmä pod pseudonymami L. Ormis a L. Krokavec). Neustal vo svojej činnosti ani po roku 1934, keď sa presťahoval na južné Slovensko, ba ani počas fašistického útlaku za druhej svetovej vojny.

Ak skúmame jeho články z obdobia prvej Československej republiky, javí sa nám Szántó ako široko orientovaný marxistický teoretik a v prvom rade filozof. Pracoval na problémoch marxistickej dialektickej metódy, gnozeológie, historického materializmu i metodológie špeciálnych vied, takže jeho pozornosť neunikali ani vedecké a ideologické otázky prírodných vied, psychológie, pedagogiky estetiky i politickej ekonómie. Pravda, najširšie rozpracoval a propagoval základné princípy marxistickej filozofie. Systematické skúmanie jeho diela dáva poznať, že pri riešení tejto problematiky vychádza a ťaží zo svojho bohatého štúdia a poznatkov z dejín predmarxistickej filozofie (najmä Hegla a Feuerbacha) a potom hlavne z diel klasikov marxizmu.

V článku *Hegel a Marx* (DAV IV, č. 11) analyzuje a porovnáva marxistickú filozofiu a jej kategórie s Heglovým filozofickým systémom a ukazuje, v čom je podstatná, kvalitatívna odlišnosť dialektického materializmu, jeho vedeckosť. Marx síce nadviazal na Hegla, očistil však dialektickú metódu od jeho idealistických nánosov a prepracoval ju vzhľadom na materiálnu povahu objektívnej skutočnosti, za organickú súčasť ktorej považoval aj naše duševné schopnosti. Materialistická povaha kategórií dialektického a historického materializmu uspošobuje potom — ako hovorí Szántó — marxistickú filozofiu na to, aby ako metóda poznávania „prekonávala“ objekt — aby v rámci objektívnych zákonitostí bola nástrojom premeny reálnej skutočnosti, i subjekt, nad ktorý „vyrastá“ objektívnu povahou svojich poznatkov.

V ďalšom článku *Leninova filozofia* (DAV V, č. 1) zaoberá sa osobitne leninizmom, ktorý predstavuje vyšší stupeň vo vývoji marxistického filozofického myslenia, nie však novú filozofiu. Leninizmus „vo filozofii je metodickou syntézou, dialektickým zovšeobecnením (Verallgemeinerung) dnešného stavu spoločenských a prírodných vied za účelom praktického premenenia sveta...“ Prínos leninizmu do marxistickej filozofie vidí Szántó v zdôraznení jednoty noetiky, dialektiky a logiky (táto jednota odkrýva podstatu materialistickej dialektiky), ďalej v rozvinutí marxistickej teórie odrazu i celkového svetonázoru robotníckej triedy, každej jeho zložky. Za najväčšiu zásluhu V. I. Lenina vo filozofii však považuje vedecké zdôvodnenie triednosti a straníckosti filozofie, umenia a vedy. Leninizmus sa tým stal najvzornejším príkladom jednotnosti revolučnej teórie a praxe a rehabilitoval marxizmus v období II. internacionály. (*S Leninom na vyššiu etapu*, DAV VI, č. 1.)

V boji proti objektivizmu u nás zaoberal sa Szántó osobitne aj sám problémom

trjednosti vedy. Kritizoval buržoáznú vedu, že podáva napr. v otázke nevyhnutnosti historického diania len všeobecné konštatovania, zatiaľ čo marxizmus tento fakt hlboko konkretizuje osvetlovaním spoločensko-ekonomickej štruktúry danej epochy a stopovaním tendencie tej triedy, ktorá ju svojím pôsobením aktívne vyplňa. Je pevne presvedčený, že len na tomto základe sa dá správne pochopiť akákoľvek aktívna činnosť ľudí v konkrétnom historickom období, a z tejto platformy vedie potom nemilosrdný boj s ideologicky a vedecky obmedzenými spoločenskými teóriami u nás, najmä masarykizmom.

Jeho všeobecným záverom k tejto otázke je tvrdenie, že triednosť vedy sa neprejavuje vo výbere vedeckých faktov, pre podporu politickoekonomických záujmov tej triedy, ktorej náleží, ale v tom, „zda její metoda poznávání přináší takové poznatkové výsledky, jež jsou se skutečností adekvátní, a tedy pro cílevědomé lidské potřeby použitelné — čili nic“. (*Nadřídnost vědy a co za ní vězí*, Tvorba (1930), č. 29.) A to je, ako hovorí, podmienené filozofickou platformou vedeckej metodológie, ktorá bola v prípade marxistami kritizovaných smerov: pozitivizmu, mechanizmu, vitalizmu nevedecká a nesprávna. Nesprávna a nevedecká preto, že sa živelné naplnila buržoáznou filozofiou, čo malo v mnohých prípadoch za následok, že buržoázna veda vyústila miestami až do teológie.

V rámci kritiky rozpracoval Szántó zároveň základné otázky marxistickej filozofie, ktorá „... je syntézou poznání, které získává lidstvo v různých vědeckých disciplínách, avšak současně je i *vodítkem a metodou* těchto disciplín, je jejími *aktivní* složkou, bez níž se tyto disciplíny nemohou nikdy dopracovat k poznání adekvátního se skutečností. (*Jsmo bojovnými dialektickými materialisty*. Komunistická revue (1932), č. 1.)

Šírením a dokazovaním tohto správneho názoru na povahu marxistickej filozofie zohral u nás Szántó veľmi dôležitú úlohu. V buržoáznej a dokonca i marxistickej odbornej tlači začali sa totiž v tejto dobe objavovať články, v ktorých sa ozývali hlasy po doplnení marxistickej filozofie niektorými teóriami špeciálnych vied, ako napr. teóriou relativity, kvantovou teóriou, darwinizmom, psychoanalýzou atď. Tieto snahy mali podobné znaky s revizionizmom II. internacionály a čiastočne súviseli aj s názormi mechanistov v Sovietskom sväze. Szántó sa postavil rozhodne proti takémuto falšovaniu základov marxistickej filozofie. Dokázal, že táto filozofia je vnútorne, metodologicky jednotná, že vyrastá z daného stavu vied a nepotrebuje podobné „doplňky“, lebo ako teória je zavŕšením, prehĺbením a ucelením celého systému vedeckých poznatkov.

Prednosti marxistickej filozofie videl Szántó najmä v jej metóde, materialistickej dialektike, ktorá je všeobecnou metódou skúmania prírodných, spoločenských i psychických javov. Vo viacerých prácach, hlavne však v článku *O vývojom zákone jednotnosti protikladov* (Šíp (1935), č. 3—4) zameriava svoju pozornosť na skúmanie „jadra“ marxistickej dialektiky, t. j. princípu jednoty a boja protikladov, ktorý tak veľmi vyzdvihoval Lenin. V pochopení a konkrétnom aplikovaní tejto tézy vidí Szántó podstatu boľševického umenia ovládať dialektickú metódu ako nástroj poznávania i premeny reálneho sveta.

Dialektická téza o jednote a boji protikladov je všeobecným a adekvátnym vystihnutím podstaty samopohybu objektívnej reality — večne sa pohybujúcej

a vyvíjajúcej hmoty, a má aj podľa L. Szántóa nesmiernu metodologickú a gnozeologickú hodnotu. Včlenená do sústavy dialektickej logiky stáva sa základom všetkých špeciálnych metodológií a v dôsledku jednoty dialektiky, logiky a gnozeológie prejavuje sa bezprostredne aj v ponímaní problematiky teórie poznania, najmä pri vysvetľovaní vzťahu medzi objektom a subjektom.

V gnozeológii kladie Szántó ako dôsledný materialista pochopiteľne dôraz na objekt, majúci z hľadiska výsledkov a charakteru poznávacieho procesu určujúci význam. Objekt je prameňom zmyslovej skúsenosti, ktorá reprezentuje reálnu jednotu vonkajšieho sveta a subjektu, bytia a vedomia. Avšak ani úloha subjektu nie je v procese poznávania výlučne pasívna. Szántó vidí moment jeho aktivity už v zmyslovej skúsenosti, no predovšetkým v procese myslenia, ktorým zmyslová skúsenosť musí ďalej prejsť, aby naše poznanie mohlo nakoniec vyústiť do praktických dôsledkov, čím sa overí jeho pravdivosť, alebo nepravdivosť.

Szántó si vo vzťahu k všeobecnej problematike teórie poznania — Leninovej teórie odrazu — všímal aj gnozeologické otázky umenia, napr. v ankete: „Čo súdite o možnostiach rozvoja slovenskej revolučnej a proletárskej literatúry?“ (DAV IV (1931), č. 3.) Umenie, ktoré má svoje korene v sociálnom bytí, podobne ako aj veda, má s ňou spoločný aj obsah a je zvláštnym druhom poznania. Nevyjadruje však skutočnosť vo vedeckých pojmoch, ale pomocou svojich špeciálnych prostriedkov „zmyslovej náhľadnosti“. „Obidve sú ideologickým výrazom, zobrazením podstaty objektivity.“ To určuje aj ich spoločnú sociálnu funkciu: „poznávať svet, sprostredkovať ľuďom toto poznanie, pomáhať človeku k čím dokonalejšiemu ovládaniu sveta“. Za daného stavu vývoja spoločnosti videl Szántó záruku pozitívneho plnenia týchto úloh už len v súvislosti so záujmami a hnutím jedinej revolučnej triedy — proletariátu, čo považoval za predpoklad ďalšieho rozvoja marxistickej vedy i proletárskej kultúry.

V rámci estetickéj problematiky — v článku *Proletárska podstata románu „Pole neorané“* (DAV V (1932), č. 9—10) — rieši aj otázku kategórií formy a obsahu ktoré treba vždy chápať a aplikovať v konkrétnej dialektickej jednote ako dve stránky tej istej veci.

Čo sa týka vzťahu dialektickej a formálnej logiky, rieši ho Szántó takto: „Podľa marxistickej dialektiky materialisticko-dialektická logika eliminuje (sníma, aufhebuje) formálnu logiku, jej pravdivý obsah je momentom obsahu jedinej skutočnej logiky: dialektickej logiky.“ (*Základné otázky plechanizmu*. DAV V (1932), č. 5—6.)

Prednosti dialektickej logiky vedel Szántó zručne využívať a demonštrovať vo vedeckej práci i v polemikách s nesprávnymi názormi buržoáznych vedcov a politikov, nevnímajúc z toho ani samotného Masaryka alebo M. Hodžu. Omyly týchto ideológov boli — podľa neho — v mnohom zapríčinené nesprávnym, formálnologickým chápaním abstraktnosti. Oproti nim ponímal Szántó v rámci dialektickej logiky abstrakciu vo vzájomnej jednote s konkrétnom. Abstraktný pojem je jednou stránkou konkrétna a vyjadruje jeho hlbšiu podstatu, čo je v najprostom protiklade s formálnologickým názorom. (*O triednom chápaní konkrétnosti a abstraktnosti*. Šíp. (1936), č. 5—6.)

Správne a hlboké pochopenie základov marxistickej filozofie a majstrovské

ovládanie materialistickej dialektickej metódy umožnilo Szántóovi odborne preniknúť aj do ostatných oblastí vedy. Je už známe, ako sa vyrovnal s otázkou jej triednosti a bol aj osvetlený jeho marxistický názor na pomer filozofie k ostatným vedám. Treba však ešte doplniť, ako sa tieto jeho názory prejavili v metodologickej oblasti špeciálnych vedných disciplín. Jeho „odmietavý“ pomer k teóriám niektorých vied nie je ich zavrnutím, ale vymedzením ich kompetencie vzhľadom na predmet a metódu týchto vied. Tvrdí, že špeciálne vedecké disciplíny a sem spadajúce teórie (teórie relativity, darwinizmus atď.) nemôžu mať takú širokú a všeobecnú gnozeologickú platnosť ako filozofia. Znamenalo by to zabsolutizovanie jednej stránky prirodzeného systému našich poznatkov, ktorý je vo svojej podstate určený vnútornou povahou objektívnej reality.

Szántó to výstižne ilustroval pri kritike psychoanalytickej teórie, ktorá v dôsledku zúženia psychologickéj metódy študuje človeka len ako biologické individuum, kladúc pritom ešte dôraz na faktory sexuálne. (*Marxistický o psychoanalýze*. Tvorba (1930), č. 25.) Sám hájil v tomto ohľade vedecký názor, že osobnosť človeka treba vysvetľovať aj z jeho koreňov sociálnych a tu — najmä vo vzťahu k širším spoločenským jednotkám — nemožno opomenúť predovšetkým aspekt triedny.

Jeho kritika buržoáznej psychológie siahala aj za rámec psychoanalýzy a mala veľký význam aj pre pedagogiku. S problematikou tejto disciplíny sa Szántó dostal do styku na škole i v odbornej tlači, kde buržoázni vedci (Příhoda, Brouk a i.) všemožne propagovali svoje nesprávne názory. Vládnúca trieda sledovala ich šírením vlastné mocenské záujmy, chcúc zracionalizovaním (zmechanizovaním) výchovy vypěstovať mladých ľudí v duchu svojich náhľadov na život. Buržoázia sa tým snažila pracujúcim zabrániť, aby chápali sociálnu skutočnosť v jej triednej podstate, t. j. z platformy proletárskej ideológie.

Szántó, nadväzujúc na pokrokovú sovietsku pedagogiku, správne vystihol a formuloval marxistické zásady vo výchove osobnosti i kolektívu. Chápal jej ciele vo vzťahu k činnosti KSC' za konkrétnej politickej situácie po prvej svetovej vojne, takže výchovou pracujúcich sa mali získať subjektívne predpoklady robotníckej triedy pre uskutočnenie proletárskej revolúcie.

Čo sa týka predmetu individuálnej výchovy — dieťaťa (človeka) — považoval ho, ako je už známe, nielen za biologické individuum, ale aj spoločenské. Z toho mu potom vyplynulo základné metodické pravidlo, že sa na výchovu dieťaťa nemožno pozeráť len ako na kvantitatívny rast vedomostí, ale že výchovou treba aj celkove formovať osobnosť z hľadiska kvalitatívnych charakterových zmien. (Pozri články *Ako myslí dieťa*. DAV III, č. 1; *Fašistická racionalisace výchovy*. Tvorba (1931), č. 20—22; *Racionalizovanou výchovou k „duchovnému ovládnutiu hmoty“*. DAV IV (1931), č. 5—6.)

V súvislosti s otázkou politickej výchovy pracujúcich, aj inými cestami, dostáva sa Szántó bezprostredne k riešeniu širších ideologických problémov. Pri skúmaní predpokladov rozvoja marxistického ideologického myslenia na Slovensku prichádza aj k analýze a hodnoteniu našej národnej minulosti z hľadiska politického i kultúrneho. Všíma si medziiným revolučné pôsobenie štúrovcov a správne vykladá podstatu hlasizmu, ktorý podľa neho nebol len pasívnym prejavom masa-

rykizmu, ale aj osobitným a špecifickým produktom potrieb vyvíjajúceho sa slovenského kapitalizmu. V článku *Agrárna demokracia peňažného zochu* (DAV V (1932), č. 4) konštatuje dôležitú úlohu roľníctva vo vývoji slovenského národa a apeluje naň, aby sa v spolupráci s robotníckou triedou a pod jej vedením podieľalo tiež na dobytí konečného víťazstva nad kapitalizmom.

Szántóa teoretika a praktického ideológa treba teda študovať a chápať v organickej jednote, lebo teoreticko-filozofické skúmania súvisia u neho vždy so širšou problematikou. Sám chápal zmysel svojej filozofickej práce v úzkom vzťahu k činnosti strany a robotníckej triedy, čo tiež podoprel tvrdením, „že marxisticko-dialektická filosofie a methoda jsou právě takovým *třídním atributem subjektu proletariátu* (většinou latétně a potenciálně existujícím, anebo vědomě nepřestěným), jakým je též jeho *objektivní sociální* postavení: *určitým a speciálním*“. (*O liniích příštích pětileték*. Tvorba (1930), č. 24.)

Szántó sa nám teda javí ako jeden z tých, ktorí podstatne prispeli k víťazstvám československej robotníckej triedy. Význam jeho teoretického diela z obdobia prvej Československej republiky je zrejmý aj pri užšom (osobnom) hodnotení, lebo akademik Szántó, rozvíjajúc svoje filozofické názory v súčasnej dobe, stavia na výsledkoch, ktoré dosiahol už pred druhou svetovou vojnou. V oblasti filozofického bádania ho môžeme nakoniec smelo označiť za najšustavnejšieho nášho marxistického teoretika v rokoch 1918—1938, ktorý u nás ako jeden z prvých prebojoval leninskú zásadu, že revolučná praktická činnosť strany musí byť postavená na pevných základoch marxistickej revolučnej teórie a predovšetkým na princípoch marxistickej filozofie — dialektického a historického materializmu.

ПОБОРНИК МАРКСИСТСКОЙ ФИЛОСОФИИ

(Теоретическая и пропагандистская работа

Ладислава Санто в период буржуазной Чехословацкой республики)

Я. Маргинка

Статья посвящена теоретической работе выдающегося словацкого философа-марксиста Ладислава Санто в период между двумя войнами (1918—1938). Ознакомившись в русском плену (с 1915 г.) и во время Великой Октябрьской социалистической революции, в которой сам принимал активное участие, с идеями марксизма-ленинизма, Санто одним из первых у нас после 1921 г. боролся за проведение в жизнь ленинского принципа, согласно которому практическая революционная деятельность партии должна основываться на принципах марксистской философии, ее диалектического метода. Он печатался в партийных и революционных журналах (ДАВ, ШИП и др.). Работал он, главным образом, над проблематикой марксистского диалектического метода, гносеологии, исторического материализма. Своё внимание он уделял также методологическим вопросам специальных наук.

J. Martinka

The paper is concerned with the theoretical activity of Ladislav Szántó, a prominent Slovak marxistic philosopher, in the period between the wars (1918—1938).

Szántó became acquainted with the ideas of Marxism-Leninism when he was a prisoner of war in Russia (he was taken prisoner in 1915), and later during the Great Socialist October Revolution in which he was actively participating; at home (after 1921) he was one of the first to fight for the vindication of the Leninist principle according to which practical revolutionary activity of the Communist Party must be established on a strong fundament of Marxian revolutionary theory, first of all on the tenets of Marxian philosophy, its dialectical method. His works have been published in party papers and in progressive revolutionary periodicals (Dav, Šíp, etc.). Great part of his attention was given to problems of the Marxist dialectical method, gnoseology, historical materialism; nor did methodological questions of the special sciences escape his attention.

V ZÁPASE ZA VEDECKÝ SVETONÁZOR

(Teoretická činnosť L. Szántóa po roku 1945)

ANDREJ KOPČOK, JÁN UHER

Roky 1945—1948 sú pre našu spoločnosť prelomovým obdobím prerastania národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú. Búrlivý, protirečivý proces dotýka sa všetkých oblastí života. Postupu socialistických síl v hospodárskej a politickej oblasti zodpovedá v oblasti ideológie a kultúry stále organizovanejšie úsilie komunistickej strany o čo najintenzívnejšie šírenie marxistickej ideológie, za premenu jednotlivých spoločenských inštitúcií v inštitúcie socialistické.

Dnes, po rokoch, znie to už dosť divne, keď sa pri líčení týchto procesov i v kultúre hovorí o akomsi „zápase“, „bojoch“, „nástupoch“ atď. Zrejme sa tým zjednodušuje zložitost' toho, čo sa vykladá. Avšak spoločenská premena, zrážka nového so starým, konflikt protikladných politických síl v týchto rokoch je skutočne taký prudký, že sa i pomery v kultúre podobajú viacej zrážke dvoch nepriateľských síl než pomerne pokojnej kultúrnej tvorbe v konsolidovanej spoločnosti. To preto i tá vojenská terminológia. Tak sa i v oblasti kultúry prejavuje historická skutočnosť, že si veľké politické konflikty ako nevyhnutné stránky spoločenských revolúcií dokážu občas podriaďiť temer bezprostredne celé spoločenské dianie.

V činnosti komunistickej strany prejavuje sa táto „vplyvnosť“ politického konfliktu u nás v týchto rokoch v oblasti filozofie v tom, že sa i marxistickí filozofi len v miere doriešenia prvoradých politických otázok — kde sa filozofia „iba“ aplikuje — dostávajú k vlastnej filozofickej práci, že pritom kladú dôraz najmä na šírenie marxistického svetonázoru v ľudových masách a na prekonávanie nemarxistických svetonázorových a filozofických koncepcií.